

к. б. н. Васільєва Л. А., к. б. н. Пампура М. М., аспірант Шевчук Т. В.,
к. б. н. Янович Л. М.

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Поширення та деякі популяційні характеристики молюсків родини перлівницевих (*Mollusca*, *Bivalvia*, *Unionidae*) у басейні Прип'яті України

Молюски родини перлівницевих (*Unionidae* Rafinesque, 1820) є проміжними хазяями деяких видів трематод риб, у їх зябрах виношуються личинки гірчаків – дрібних представників коропоподібних, а у мантийній порожнині, на зябрах, сифонах оселяються водні кліщі [2, 6, 7]. Перлівниці є потужними фільтраторами, сприяють самоочищенню прісних водойм.

Кілька десятків років тому ці м'якуни були звичайними, масовими компонентами макрозообентосу всіх внутрішніх водойм України [7]. Проте нині деякі з видів *Unionidae* є вразливими та рідкісними, а щільність населення всіх видів за останні роки зменшилась майже вдвічі [4, 5, 9]. Тому з'ясування особливостей сучасного поширення та стану популяцій перлівницевих у басейні Прип'яті – найбільшої правої притоки Дніпра України, вважаємо актуальним.

Метою роботи було з'ясування особливостей поширення, деяких популяційних характеристик, інвазії водними кліщами молюсків родини *Unionidae* басейну Прип'яті України.

Матеріалом роботи слугували молюски родини перлівницевих: *U. tumidus* Philipsson, 1788, *U. pictorum* Linnaeus, 1758, *U. crassus* Philipsson, 1788, *A. anatina* Linnaeus, 1758, *A. cygnea* Linnaeus, 1758, *P. complanata* Rossmässler, 1835. Збори виконані протягом 2009-2012 років у межах басейну річки Прип'ять на території України. Загалом обстежено 12 пунктів та 448 екз. молюсків.

Збір, транспортування перлівницевих здійснювали за загальноприйнятими методами [7]. Визначення видової належності молюсків виконано згідно останніх уявлень щодо системи перлівницевих [1, 9]. Ідентифікація кліщів здійснена за роботами Соколова І. І. та Тузовського П. В. [6, 8]. Визначено зустрічальність та щільність населення, статі молюсків [2, 7].

За результатами власних досліджень встановлено існування у водотоках та водоймах басейну р. Прип'ять трьох видів перлівниць (*U. pictorum*, *U. tumidus*, *U. crassus*) та трьох видів беззубок (*A. anatina*, *P. complanata*, *A. cygnea*).

У басейні Прип'яті виявлено лише один пункт, де зустрічаються всі шість видів *Unionidae* (р. Тня, с. Соколів, Житомирська обл.), п'ять видів відмічені для двох (р. Случ, м. Баранівка, Житомирська обл. та р. Случ, смт. Миропіль, Житомирська обл.), де ідентифіковані *U. pictorum*, *U. tumidus*, *U. crassus*, *A. anatina*, *P. complanata* та *U. pictorum*, *U. tumidus*, *A. anatina*, *P. complanata*, *A. cygnea* відповідно). Найбільше (шість) пунктів збору, де зареєстровано спільне існування чотирьох видів: р. Случ, смт. Сарни, Рівненська обл., р. Случ, с. Сахнівці, Хмельницька обл., де виявлено *A. anatina*, *A. cygnea*, *U. pictorum*, *U.*

tumidus; р. Тня, с. Молодіжне, Житомирська обл. (*U. pictorum*, *U. tumidus*, *U. crassus*, *P. complanata*); р. Стир, с. Маюничі, Рівненська обл., р. Горинь, с. Городець, Рівненська обл., р. Случ, с. Чижівка, Житомирська обл. (*U. pictorum*, *U. tumidus*, *U. crassus*, *A. anatina*). Спрощені угруповання характерні для трьох місць. Так, у р. Прип'ять, смт. Ратне, Волинська обл. виявлені *A. cygnea*, *U. pictorum*, *U. tumidus*; у р. Уборть, с. Суцани, Житомирська обл. – *U. crassus*, *P. complanata*, *U. pictorum*; а у р. Уборть, с. Хочино, Житомирська обл. *U. pictorum*, *U. tumidus*, *U. crassus*. Нами не виявлено пунктів, де б спостерігались одно- чи двовидові угруповання перлівницевих.

Перлівниця *U. pictorum* виявлена нами у всіх пунктах збору. Щільність населення коливається від 1 до 10 екз./м² (в середньому – близько 4), а ще у 60-90-ті роки ХХ ст. даний показник для *U. pictorum* становив 30-50 [7]. Статевий індекс становить 0,6:1 (у поселеннях кількісно переважають самці).

Зустрічальність *U. tumidus* становить 92%. Щільність населення *U. tumidus*, як і *U. pictorum*, коливається від 1 до 10 екз./м² (в середньому – 4), тоді як кілька десятиріч років тому щільність населення даного виду становила 70-100 [7]. У поселеннях *U. tumidus* кількісно переважають самці.

Дещо нижчу щільність населення зафіксовано у *U. crassus* (від 1 до 7 екз./м², середня щільність – 2,6), коли ще 50 років тому даний показник становив 25 [7]. Ця перлівниця зустрічається у 67% досліджених об'єктів. Статевий індекс популяції *U. crassus* наближається до рівноважного.

Беззубка *A. anatina* також має зустрічальність 67%. Щільність населення виду коливається від 1 до 10 екз./м² (у середньому – 3,6), а ще наприкінці минулого століття досягала 40-50 [7]. У поселеннях *A. anatina* переважають самці.

A. cygnea виявлена у п'яти досліджених пунктах (зустрічальність – 41%). Щільність населення коливається від 1 до 3 екз./м² (середня 1,6), тоді як кілька десятиріч тому становила 12-20 [7]. Лише для цього виду досліджуваного басейну характерне переважання у поселеннях самок (статевий індекс 1,33:1).

Така ж зустрічальність характерна і для *P. complanata*. Щільність населення коливається від 1 до 3 екз./м² (середня – 1,4). Статевий індекс – 0,57:1, тобто у поселеннях даного виду переважають самці.

У перлівницевих басейну Прип'яті були виявлені шість видів кліщів роду *Unionicola* Haldeman, 1842: *U. ypsilophora* Bonz, 1783, *U. intermedia* Koenike, 1882, *U. bonzi* Claparede, 1869, *U. aculeata* Koenike, 1980, *U. crassipes* Muller, 1776 та *U. hankoi* Szalay, 1927. Найвищу зустрічальність мали кліщі *U. ypsilophora* (47%) та *U. bonzi* (40), майже вдвічі нижчу – *U. intermedia* (20) та *U. aculeata* (20), найрідше траплялись *U. crassipes* (13) та *U. hankoi* (13).

Отже, у басейні Прип'яті найпоширенішими Unionidae є *U. tumidus*, *U. pictorum* та *A. anatina*. Щільність населення цих молюсків також є найвищою. Найменшу зустрічальність і щільність населення мають *U. crassus*, *P. complanata* та *A. cygnea*. До речі, саме ці види у деяких країнах Європи вже занесені до Червоної книги [10, 11]. В Україні, на жаль, відомі лише спроби охорони цих тварин [3, 4]. Дослідження статевої структури перлівницевих показали, що для більшості видів характерне переважання у поселеннях самців, порівняно з самками і лише для *A. cygnea* характерне переважання са-

мок. У всіх видів Unionidae виявлені кліщі роду *Unionicola*, серед яких найчастіше траплявся *U. ypsilophora*.

Література

1. Васільєва Л. А. Перлівницеві Unionidae (Bivalvia) фауни України: алозимна й морфологічна мінливість: автореф. дис. ... канд. біол. наук: 03.00.08 «Зоологія» / Л. А. Васільєва. – К., 2011. – 23 с.
2. Жадин В. И. Фауна СССР. Т. 4. Моллюски семейства Unionidae / В. И. Жадин. – М.-Л.: изд-во АН СССР, 1938. – 167с.
3. Корнюшин А. В. О видовом составе пресноводных двустворчатых моллюсков Украины и стратегии их охраны / А. В. Корнюшин // Вестник зоологии. – 2002. – Т. 36, № 1. – С. 9-23.
4. Мельниченко Р. К. Рідкісні та вразливі види перлівницевих (Mollusca, Bivalvia, Unionidae) фауни України / Р. К. Мельниченко, А. П. Стадниченко, Л. М. Янович, Т. М. Вітюк // Природничий альманах. – 2006. – Вип. 7. – С. 160-166. – (Біологічні науки).
5. Пампура М. М. Сучасне поширення і структура поселень перлівницевих Unionidae Rafinesque, 1820 (Bivalvia) фауни України: автореф. дис. ... канд. біол. наук наук: спец. 03.00.08 – зоологія / М. М. Пампура. – К., 2013. – 29 с.
6. Соколов И. И. Hydracarina – водяные клещи Ч. 1: Hydrachnellae. Фауна СССР. Паукообразные. М. - Л.: Изд-во АН СССР. – 1940. – С. 328-338.
7. Стадниченко А. П. Фауна України. Перлівницеві. Кулькові (Unionidae, Cycladidae). – К.: Наук. думка, 1984. – Т. 29. – Вип. 9. – 384 с.
8. Тузовский П. В. Морфология и постэмбриональное развитие водяных клещей. – М.: Наука. – 1987. – 96 с.
9. Янович Л. М. Перлівницеві Unionidae Rafinesque, 1820 (Bivalvia) в сучасних екологічних умовах України (стан популяцій, особливості статевої структури і розмноження, біоценотичні зв'язки та фауна): автореф. дис. ... докт. біол. наук наук: спец. 03.00.08 – зоологія / Л. М. Янович. – К., 2013. – 48 с.
10. Dyduch-Falniowska A. Anatomical and conchological characters in the systematics of the Unionidae of Poland / A. Dyduch-Falniowska, R. Koziol // Malacol. Abh. Mus. Tierk. Dresden. – 1989. – Vol. 14. – P. 35-52.
11. Glöer P. Süßwassermollusken / P. Glöer, C. Meier-Brook. – Hamburg: DJN, 1998. – 136 s.